

Μνήμων

Τόμ. 8 (1982)

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

ΜΝΗΜΩΝ

ΤΟΜΟΣ ΟΓΔΟΟΣ

ΣΠ. ΑΣΔΡΑΧΑΣ: Φορολογία και δέχρηματισμός στην οικονομία των βαλκανικών χωρών (15ος-16ος αι.). ● ΑΝΤ. ΛΙΑΚΟΣ: Οι φιλελεύθεροι στην επανάσταση του 1862. 'Ο πολιτικός σύλλογος «Ρήγας Φεραίος» ● ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΒΑΡΔΑ: Πολιτισμικοί στρατηγικοί στην Ελλάδα στα τέλη του 19ου αιώνα ● ΔΕΣΠΟΙΝΑ ΒΛΑΣΣΗ: 'Η συμμετοχή των Έκτακτων στα Όρλουφικά (1770) και η αντίδραση της Βενετίας ● ΑΛΕΚΑ ΜΠΟΥΤΖΟΥΒΗ - ΜΠΑΝΙΑ: Τό Καποδιστριακό κόμμα 1832-1833. 'Από την ήττα στον παραγκωνισμό και την καταδίωξη ● Κ. Θ. ΔΗΜΑΡΑΣ: Συγκριτισμός ● ΟΛΓΑ ΓΚΡΑΤΖΙΟΥ: Τό μονόφυλλο του Ρήγα του 1797. Παρατηρήσεις στη νεοελληνική εικονογραφία του Μεγάλου 'Αλεξάνδρου ● Γ. ΜΟΥΡΕΛΟΣ: 'Η προσωρινή Κυβέρνηση της Θεσσαλονίκης και οι σχέσεις της με τους συμμάχους (Σεπτέμβριος 1916-Ιούνιος 1917) ● Η. FLEISCHER: Νέα στοιχεία για τη σχέση Γερμανικών άρχων κατοχής και Ταγμάτων 'Ασφαλείας ● Ε. ΠΡΕΒΕΛΑΚΗΣ: Τό πρόβλημα των γενεαλογιών στην 'Ιστορία ● Π. ΜΙΧΑΗΛΑΡΗΣ: 'Η έμπορικη έταιρική συνεργασία του βενετικού οίκου Ταρωνίτη - Θεοτόκη και των αδελφών Γ. και Θ. Παρριβαλάν (1732-1737). ● ΑΡ. Κ. ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΣ: Ένα άγνωστο έπιστόμιο και μία ελληνική μαρτυρία για τή διάρκεια του Lenke από τη Τσαρτίωση της Θεσσαλίας ● Γ. ΚΟΚΚΩΝΑΣ: 'Ισοκράτους λόγος τρεῖς: Φλωρεντία c. 1495 ή Ρώμη c. 1517; Γύρω από μία διάφθορα στον Legrand. ● Θ. ΒΕΡΕΜΗΣ: 'Η άσημαντη μαρτυρία ● Γ. ΜΠΟΚΟΣ: Συμπληρωματικά στοιχεία σχετικά με την πρόταση του Π. Μαρκίδη-Πούλιου για εγκατάσταση τυπογραφείου στα Έπτάνησα ● Τ. Ε. ΣΚΑΛΕΝΙΤΗΣ: Βιβλιολογικά Α' ● Χ. ΛΟΥΚΟΣ: 'Η ένδειξη προσόδων κατά την Καποδιστριακή περίοδο. ● ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ 1977

ΑΘΗΝΑ 1980 - 1982

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗΝ ΠΡΟΤΑΣΗ ΤΟΥ Π. ΜΑΡΚΙΔΗ - ΠΟΥΛΙΟΥ ΠΑ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΣΤΑ ΕΠΤΑΝΗΣΑ

ΓΙΩΡΓΟΣ ΜΠΩΚΟΣ

doi: [10.12681/mnimon.254](https://doi.org/10.12681/mnimon.254)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΜΠΩΚΟΣ Γ. (1982). ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗΝ ΠΡΟΤΑΣΗ ΤΟΥ Π. ΜΑΡΚΙΔΗ - ΠΟΥΛΙΟΥ ΠΑ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΣΤΑ ΕΠΤΑΝΗΣΑ. *Μνήμων*, 8, 321-336. <https://doi.org/10.12681/mnimon.254>

ἐπὶ τριακονταετίαν καὶ ἀποστρατευθέντος ὅπως ὅλοι μας μὲ σύνταξιν γλίσχρα καὶ ἀνεπαρκῆ (...).

Στις 19 Φεβρουαρίου 1929 ζητοῦσε ἀπὸ τὸν Κουντουριώτη νὰ ὑποστηρίξει τὴν «Θεοδώρα Παπαβασιλείου πρῶην διδασκάλισσαν... ὁμοϊδεάτιδα καὶ ἀναξιοπαθοῦσα». Στις 14 Μαΐου 1930, μὲ ἐπιστολόχαρτο πάντοτε τοῦ Ἑθνικοῦ Δημοκρατικοῦ Κόμματος, ζητοῦσε νὰ μὴ μετατεθεῖ ὁ Δημ. Μπαϊμπᾶς ἀπὸ τὸ ὑποκατάστημα Ἀγρινίου, «πρόκειται περὶ συγγενοῦς μου». Στις 12 Μαρτίου 1931 ζητοῦσε νὰ δοθεῖ μηνιαία προθεσμία στὸν Ἡλία Ἑφέσιο «ὅπως πληρώσῃ τὴν λήξασαν ὑποχρέωσίν του». Στις 28 Νοεμβρίου 1931 ἔγραφε: «Ἐπληροφορήθην ὅτι εἰς τὴν Ἑταιρίαν ὑπεγγύων προσόδων ἐχέρευσεν μία θέσις ἀποχωρησάσης τῆς ὑπαλλήλου κυρίας Δημητρακάκη. Πολὺ θὰ μὲ ὑποχρεώσῃτε ἐὰν δώσῃτε τὴν θέσιν αὐτὴν εἰς τὸν κ. Θεόδωρον Παπαγεωργίου...» Στις 16 Ἰουνίου 1932 εὐχαριστοῦσε γιὰ «τὴν χορηγηθεῖσαν ἀναβολὴν τοῦ δανείου τῆς οἰκογενείας Ἑξάρχου Ἀγρινίου». Στις 9 Σεπτεμβρίου 1932 ζητοῦσε τὸν διορισμὸ τοῦ Λιακατῆ ἐνῶ στὸ τελευταῖο σημείωμα τοῦ φακέλλου, γραμμένο τὸν Ἰούλιο τοῦ 1933 σὲ ἐπιστολόχαρτο τοῦ Ὑπουργείου Στρατιωτικῶν, ὁ Κονδύλης, Ὑπουργὸς τῆς κυβέρνησης Π. Τσαλδάρη, ζητάει τὸ τελευταῖο του ἴσως ρουσφέτι ἀπὸ τὸν Κουντουριώτη, νὰ διορίσῃ δηλαδὴ τὸν Δ. Ρομπόκο «εἰς μία χηρεύουσαν θέσιν τῆς διαχειρίσεως Μονοπωλίων».

Ἄν ὑπολογίσουμε ὅτι ὅλες οἱ ἐπιστολὲς καὶ τὰ σημειώματα ποὺ παραθέτουμε ἐδῶ ἀπευθύνονται σὲ ἓνα μόνο ἄτομο χωρὶς ἰδιαίτερα ἐξέχουσα θέση, θὰ μπορέσουμε νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ὁ Γεώργιος Κονδύλης θὰ ἔγραψε ἑκατοντάδες ἀνάλογες ἐπιστολὲς σὲ διάφορους ὑψηλόβαθμους φίλους καὶ πελάτες του γιὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν πολυπληθέστατη πελατεία του.

Θ. ΒΕΡΕΜΗΣ

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗΝ ΠΡΟΤΑΣΗ ΤΟΥ Π. ΜΑΡΚΙΔΗ - ΠΟΥΛΙΟΥ ΓΙΑ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΣΤΑ ΕΠΤΑΝΗΣΑ

Λίγο μετὰ τὴν ἱδρύση τῆς Ἑπτανήσου Πολιτείας, στὶς 21 Μαρτίου τοῦ 1800, ὁ Πούλιος Μάρκου ἢ Βουκολίδης, ὁ μεγαλύτερος ἀπὸ τοὺς δυὸ ἀδελφούς, ἐκδότες τῆς «Ἐφημερίδος» τῆς Βιέννης καὶ διευθυντὴς τῶρα τῆς Τυπογραφίας Πάνου Θεοδοσίου,¹ μὲ ὑπόμνημά του, τῆς 10 Μαΐου 1800,

1. Ὁ Πούλιος Μάρκου Βουκολίδης ἢ Π. Μ. Βουκόλης ἀναφέρεται ὡς προϊστάμενος (ἀρχιεργάτης) τοῦ τυπογραφείου Θεοδοσίου τὸ 1800· βλ. σχετικὰ Γ. Σ. Πλουμίδης, *Τὸ βενετικὸν τυπογραφεῖον τοῦ Δημητρίου καὶ τοῦ Πάνου Θεοδοσίου (1755 – 1824)*, Ἀθήνα, 1969, σ. 58 καὶ 65.

πρὸς τὴν Ἑπτάνησο Πολιτεία, ζητᾷ νὰ τοῦ χορηγηθεῖ ἡ ἑπτανησιακὴ ὑπηκοότητα καὶ νὰ τοῦ ἐπιτραπεῖ ἡ ἴδρυση τυπογραφικοῦ καταστήματος στὴν Κέρκυρα μὲ τὴ χρησιμοποίησιν καὶ τοῦ τυπογραφικοῦ ὕλικου ποὺ εἶχαν φέρεи στὸ νησί οἱ δημοκρατικοὶ Γάλλοι.² Τὸ κείμενο τοῦ ὑπομνήματος μὲ τὸν ἀπαραίτητο σχολιασμό παρουσίασε ὁ Β. Π. Παναγιωτόπουλος.³ Αὐτὸ ποὺ ἐπιχειρεῖται ἐδῶ εἶναι νὰ δοθεῖ ὁλοκληρωμένο τὸ ἱστορικὸ τῆς πρότασης, μὲ βάση στοιχεῖα ποὺ δὲν ἦταν δυνατό νὰ παρουσιασθοῦν τότε,⁴ καὶ νὰ ἐπισημανθοῦν τὰ σημεῖα ἐκεῖνα ποὺ διαγράφουν τὴν ἰδιαιτερότητά της καὶ ἐνδιαφέρουν τὴν ἑλληνικὴ τυπογραφικὴ ἱστορία.

α. Τὸ ἱστορικὸ

Τὸ ὑπόμνημα ποὺ ὑποβάλλει ὁ Πούλιος στὶς 10 Μαΐου τοῦ 1800 περιέχει τὶς κεντρικὲς κατευθύνσεις τῶν προτάσεων του καὶ ἀποβλέπει στὸ νὰ κινήσει τὸ ἐνδιαφέρον τῆς Ἑπτανήσου Πολιτείας. Οἱ βασικὲς ιδέες, σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν οὐσία τῆς πρότασης, εἶναι δύο :

- α. Νὰ τοῦ δοθεῖ κάποια οἰκονομικὴ ἐνίσχυση γιὰ τὴν ἐγκατάσταση ὁλοκληρωμένου τυπογραφικοῦ συγκροτήματος, καὶ
- β. Νὰ δημιουργηθεῖ στὸ χῶρο τῶν Ἑπτανήσων μιὰ τυπογραφικὴ μονάδα, ἀντίστοιχη ποιοτικὰ μ' αὐτὲς ποὺ λειτουργοῦν στὸ χῶρο τοῦ παροικιακοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ ἰδιαίτερα στὴ Βενετία, μὲ ὅλα τὰ οἰκονομικὰ ἢ ἄλλα ὀφέλη ποὺ συνεπάγεται κάτι τέτοιο.

Ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ἀπὸ τώρα ὅτι τὸ νέο στοιχεῖο ποὺ προσφέρει ἡ πρόταση Πούλιου δὲν εἶναι ἡ ἴδρυση τυπογραφίας στὰ Ἑπτάνησα· τυπογραφία ὑπάρχει ἤδη ἀπὸ τὰ 1798 καὶ συνεχίζει τὴ λειτουργία της.⁵ Δὲν προτείνει ἐπίσης τὴ δημιουργία, ἀπλά, ἑνὸς τελειότερου, τυπογραφικά, συγκροτήματος· προτείνει τὴν ἐγκατάσταση ἑνὸς διαφορετικοῦ, ἀπὸ λειτουργικὴ ἄποψη, τυπογραφικοῦ καταστήματος, κάτι ποὺ μέχρι τώρα ἀπουσιάζει ἐντελῶς ἀπὸ τὸ χῶρο τοῦ κυρίως Ἑλληνισμοῦ.

Ὅταν ὑποβάλλεται ἡ πρόταση Πούλιου, τὸ τυπογραφεῖο τῆς Κέρκυρας ἐξακολουθεῖ νὰ λειτουργεῖ. Λίγο πρίν, μετὰ ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ Ζαχαρία Χαραμῆ, διορίζεται, μὲ διάταγμα τῆς Συγκλήτου, ὡς δημόσιος τυπογράφος

2. Γιὰ τὸ τυπογραφεῖο τῶν δημοκρατικῶν Γάλλων στὴν Κέρκυρα βλ. Jules Viguier, *L'Imprimerie Nationale de Corfu 1798-1799*, Κέρκυρα, Imprimerie Landos, 1917.

3. Βλ. Β. Π. Παναγιωτόπουλου, «Προτάσεις τοῦ Π. Μάρκιδου - Πούλιου γιὰ ἐγκατάσταση ἑλληνικῆς τυπογραφίας στὴν Ἰόνιο Πολιτεία (1800)», *Πρακτικά Τρίτου Πανιωνίου Συνεδρίου*, Α', Ἀθήνα (1967) 292 - 297.

4. ὁ.π., σ. 293.

5. Τὰ σχετικὰ μὲ τὴν ἱστορία τῆς ἑπτανησιακῆς τυπογραφίας αὐτὰ τὰ χρόνια βλ. στοῦ Ντίνου Κονόμου, «Ἑπτανησιακὸς τύπος, 1798 - 1864 : ἡμίφυλλα, φυλλάδια, ἐφημερίδες καὶ περιοδικὰ», *Ἑπτανησιακὰ Φύλλα Ε'* (1964).

ὁ Διονύσιος Σαραντόπουλος.⁶ Ἡ πρόταση δὲν ἄφησε ἀδιάφορη τὴ Σύγκλητο, ἢ ὁποία ἐκτιμᾷ σωστά τὰ πλεονεκτήματα ἀπὸ μιᾶ ὁλοκληρωμένη τυπογραφικὴ ἐγκατάσταση στὰ Ἑπτάνησα. Ἀναθέτει στοὺς Zorzi Palazzuoli Scordilli καὶ Marin Doxarà, πού τότε βρίσκονται στὴ Βενετία, νὰ κάνουν τὶς ἀπαραίτητες ἔρευνες σχετικὰ μὲ τὸ χαρακτήρα καὶ τὶς τυπογραφικὲς ἱκανότητες τοῦ Πούλιου καὶ νὰ ἔλθουν σὲ ἐπαφὴ μαζί του γιὰ περισσότερες λεπτομέρειες, σχετικὰ μὲ τὴν πρότασή του.⁷

Οἱ ἐκπρόσωποι τῆς Συγκλήτου ἔρχονται, πραγματικά, σὲ ἐπαφὴ μὲ τὸν Πούλιο καὶ στὶς 31 Μαΐου τοῦ 1801 ὑποβάλλουν τὴν ἀναφορά τους πρὸς τὴ Σύγκλητο, μὲ τὴν ὁποία τονίζουν:

- α. Ὅτι, μετὰ ἀπὸ ἐκτεταμένες ἔρευνες, ἔχουν συγκεντρώσει τὶς πιὸ εὐνοϊκὲς πληροφορίες, σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὸ χαρακτήρα καὶ τὶς τυπογραφικὲς ἱκανότητες τοῦ Πούλιου.
- β. Ὅτι, ἀφοῦ ἐξασφαλίσθηκαν γιὰ τὴν πρώτη αὐτὴ βασικὴ προϋπόθεση, διαπραγματεύθηκαν μαζί του, σχετικὰ μὲ τὴν πρόταση καὶ τὶς προθέσεις του, καὶ ὅτι μποροῦν τώρα νὰ ὑποβάλλουν συγκεκριμένη ἔκθεση γιὰ τὶς προθέσεις καὶ ἀπαιτήσεις του.

Ἡ ἀναφορά ὁλοκληρώνεται μὲ μιὰ πιὸ λεπτομερειακὴ παράθεση τῶν σχετικῶν προτάσεων, ὅπου τονίζεται ὅτι, ἂν ὑπάρχουν τὰ πιεστήρια καὶ λοιπὰ ἐργαλεῖα, θὰ ἀπαιτηθεῖ ἓνα ποσὸν 3.400 ταλλήρων γιὰ νὰ ἐνεργοποιηθεῖ ἡ τυπογραφία, προκειμένου νὰ ἀνταποκρίνεται ὄχι μόνο στὶς ἀνάγκες τῆς Κυβέρνησης, ἀλλὰ καὶ στὶς παραγγελίες ἐκδόσεων ἀπὸ τὰ ὑπόλοιπα μέρη τῆς Ἀνατολῆς, τὰ ὁποῖα, γιὰ τὴν ὥρα, εἶναι ὑποχρεωμένα νὰ κάνουν τὶς παραγγελίες τους στὴν Ἰταλία μὲ μεγάλα ἐξοδα καὶ δυσχέρειες. Τὰ χρήματα αὐτά, πού θὰ ἀπαιτηθοῦν γιὰ τὴν ἐναρξὴ τοῦ ἔργου, ὑπόσχεται ὁ ἐνδιαφερόμενος νὰ ἀποδώσει στὸ Δημόσιο Ταμεῖο σὲ δέκα χρόνια καὶ μὲ ἓνα λογικὸ τόκο.⁸ Ἡ ἀναφορά συνοδεύεται ἀπὸ λεπτομερειακὸ ὑπόμνημα τοῦ Πούλιου, ὅπου ἀναλύονται οἱ προτάσεις του καὶ παρατίθεται πλήρης ἀπαρίθμηση τῶν ἀναγκαιῶν, κατὰ κατηγορία, δαπανῶν.

Ἡ Σύγκλητος ἀντιμετώπισε θετικὰ τὶς ὁλοκληρωμένες προτάσεις Πούλιου καὶ δείχνει νὰ κατανόησε ἀπόλυτα τὴ σημασία πού θὰ εἶχε γιὰ τὰ Ἑπτάνησα ἡ δημιουργία ἐνὸς κέντρου ἐκδόσης βιβλίων γιὰ κοινὴ χρῆση καὶ σὲ μεγάλῃ κλίμακα. Ἰδιαίτερα ἐκτιμᾷ τὸ ἀναμενόμενο ὄφελος ἀπὸ τὴν

6. Διονύσιος Σαραντόπουλος πρὸς τὸν Πρόεδρο τῆς Συγκλήτου τῆς Ἑπτανήσου Πολιτείας, Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο Κέρκυρας, Ρωσσοτοῦρκοι, φ. 17, ὑποφ. 9.

7. Ἐγγραφο τοῦ Προέδρου τῆς Συγκλήτου, τῆς 18 Ἰουνίου 1801, πρὸς τὸν Πρύτανη τῆς Κέρκυρας, Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο Κέρκυρας, Ρωσσοτοῦρκοι, φ. 11, ὑποφ. 3.

8. Ἀναφορά τῶν Doxara καὶ Scordilli, τῆς 31 Μαΐου 1801 ἀπὸ Βενετία, πρὸς τὸν Πρόεδρο τῆς Συγκλήτου, ὁ.π.

τόνωση τῆς ἀγορᾶς, τῇ δημιουργίᾳ μαθητῶν ποὺ θὰ ἀναπτύξουν τὴν τέχνη, καθὼς καὶ τὸ γενικότερο πνευματικὸ ὄφελος ἀπὸ τὴν παρακίνηση τῶν λογίων γιὰ παραγωγή νέων ἔργων. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ ὑποστηρίζει τὴν ἀποδοχὴ τοῦ προτεινόμενου σχεδίου καὶ ἐπισημαίνει τὴν ἀνάγκη νὰ ἐξασφαλισθοῦν, μὲ κάποιον τρόπο, τὰ ἀπαραίτητα χρήματα γιὰ τὴν ὑλοποίησίν του.⁹

Ἡ πρόταση, παρ' ὅλα αὐτά, δὲν ἐπρόκειτο τελικὰ νὰ πραγματοποιηθεῖ. Τὸ θέμα ὑποβάλλεται γιὰ ἐξέταση στὴ Magistratura Sindicale, ἀλλὰ, στὸ μεταξύ, πληροφορεῖται τὴν ὑπαρξὴ καὶ τὸ περιεχόμενό της ὁ ἤδη διευθυντὴς τῆς Τυπογραφίας τῆς Κυβερνήσεως Διονύσιος Σαραντόπουλος. Ὁ τελευταῖος σπεύδει ἀμέσως νὰ ὑποβάλει στὴ Magistratura Sindicale δική του πρόταση, μὲ τὴν ὁποία ὑπόσχεται νὰ ἀναδιοργανώσει, μὲ δικά του ἐξοδα, τὸ κυβερνητικὸ τυπογραφεῖο, καὶ μὲ τὸν ἴδιο ἀκριβῶς τρόπο ποὺ προτείνει ὁ Πούλιος, χωρὶς κανένα βάρος γιὰ τὸ Δημόσιο Ταμεῖο. Ἡ Magistratura Sindicale ἀποδέχεται τὴν πρόταση Σαραντόπουλου καὶ τοῦ ἀναθέτει τὴν πραγματοποίησίν της, ἀπορρίπτοντας ἔτσι τὸ σχέδιο Πούλιου.¹⁰ Ἀπὸ τὴν ἱστορία τῆς κερκυραϊκῆς τυπογραφίας, στὰ χρόνια ποὺ ἀκολουθοῦν, γνωρίζουμε, βέβαια, ὅτι οὔτε ὁ Σαραντόπουλος οὔτε οἱ διάδοχοί του στὴ διεύθυνση τοῦ κυβερνητικοῦ τυπογραφείου τῆς Κέρκυρας μπόρεσαν νὰ πραγματοποιήσουν κάτι ἀνάλογο μὲ τὴν πρόταση Πούλιου, τοῦλάχιστον σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν οὐσία της.

Δὲ θὰ ἀπείχε, ἴσως, πολὺ ἀπὸ τὴν πραγματικότητα νὰ ὑποθέσει κανεὶς ὅτι ἡ ἐνημέρωση Σαραντόπουλου, σχετικὰ μὲ τὴν ὑπαρξὴ καὶ τὸ περιεχόμενο τῶν προτάσεων Πούλιου, πραγματοποιήθηκε σκόπιμα ἀπὸ τὴν Κυβέρνηση καὶ μ' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸ σκοπὸ, νὰ πετύχει δηλαδὴ, μέσα ἀπὸ τὸν ἀνταγωνισμό τῶν ἐνδιαφερομένων, πλεονεκτήματα γιὰ τὸ τυπογραφεῖο, χωρὶς ἐπιβαρύνσεις τοῦ Δημοσίου Ταμείου. Κάτι τέτοιο, ἄλλωστε, ἀποτελέσσει συνηθισμένη πρακτικὴ γιὰ τὴν κυβέρνησι τῶν Ἑπτανήσων καὶ γιὰ τὰ ἐπόμενα χρόνια, σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν ἐργολαβικὴ ἀνάληψη τοῦ δημοσίου τυπογραφείου.

β. Ἡ πρόταση

Τὴν προφορικὴ ἀνάλυση τῶν προτάσεων τοῦ πρὸς τοὺς ἐκπροσώπους τῆς Συγκλήτου συμπληρώνει ὁ Πούλιος καὶ μὲ ἕνα ὑπόμνημά του.¹¹ Τὸ ὑπόμνημα αὐτὸ ἀποτελεῖται ἀπὸ μιὰ πλήρη ἔκθεση τοῦ προτεινόμενου σχεδίου, ἕνα ὁλοκληρωμένο προϋπολογισμό τῶν ἀναγκαιῶν, κατὰ κατηγο-

9. Βλ. παραπάνω ὑποσ. 7.

10. Βλ. παραπάνω ὑποσ. 6. Πβ. καὶ τὴν ἀποψη ποὺ διατυπώνει, σχετικὰ μὲ τὴν ἀπόρριψη τῆς πρότασης Πούλιου, ὁ Ἀπ. Ε. Βακαλόπουλος, *Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ*, Δ', Θεσσαλονίκη, 1973, σ. 616.

11. Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο Κέρκυρας, Ρωσσοτοῦρκοι, φ. 11, ὑποφ. 3.

ρία, δαπανῶν, καθὼς καὶ ἀπὸ ὑποδείγματα τῶν προτεινόμενων ἐλληνικῶν τυπογραφικῶν στοιχείων.

Τὰ κύρια σημεῖα τοῦ σχεδίου, ὅπως προκύπτουν ἀπὸ τὴ σχετικὴ ἐκθεση, εἶναι τὰ ἀκόλουθα:

1. Τὸ προϋπολογιζόμενο συνολικὸ ποσὸ γιὰ τὴν ἐνεργοποίηση τῆς τυπογραφίας φθάνει τὶς 43.000 λίρες, ἀπὸ τὶς ὁποῖες θὰ ἦταν δυνατὸ νὰ ἐκπέσει ἓνα ποσὸ 5.578 λιρῶν, στὴν περίπτωση ποὺ θὰ χρησιμοποιηθοῦν τὰ ἤδη ὑπάρχοντα στὴν Κέρκυρα πιεστήρια καὶ ἂν ὑπάρχουν στὸ νησὶ τὰ ἀπαραίτητα διακοσμητικὰ καθὼς καὶ τὰ ἐργαλεῖα βιβλιοδεσίας.

2. Τὰ τυπογραφικὰ στοιχεῖα ποὺ χρησιμοποιεῖ τὸ κερκυραϊκὸ τυπογραφεῖο, ὅπως διαπιστώνεται ἀπὸ τὶς ἐκδόσεις του ποὺ φθάνουν στὴ Βενετία, εἶναι φθαρμένα καὶ γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ πρέπει νὰ κατασκευασθοῦν καινούργια. Γιὰ τὰ ἐλληνικὰ στοιχεῖα προτείνει ἑπτὰ εἶδη, σύμφωνα μὲ ὑποδείγματα ποὺ στέλνει, χαρακτηρισμένα μὲ τὰ γράμματα Α, Β, Γ, Δ, Ε, Ζ καὶ Η, σημειωμένα, ὅλα ἐκτὸς ἀπὸ τὸ Β, πάνω στὸ φυλλάδιο δειγμάτων τυπογραφικῶν χαρακτήρων τοῦ τυπογραφείου Θεοδοσίου, ποὺ ἔχει τὸν τίτλο «Εἶδη νέων χαρακτήρων (εἰκ. 1).¹² Γιὰ ὅλα αὐτὰ τὰ εἶδη διαθέτει ὁ ἴδιος τοὺς τύπους καὶ τὶς μῆτρες, ὅπως ἐπίσης διαθέτει τὶς μῆτρες καὶ γιὰ τὰ λατινικὰ στοιχεῖα, γιὰ τὰ ὁποῖα ὅμως δὲν ἔχει στείλει ὑποδείγματα. Ἡ κατασκευὴ τῶν λατινικῶν στοιχείων πρέπει νὰ γίνεῖ στὴ Βενετία, πρὶν ἀπὸ τὴν ἀναχώρησή του γιὰ τὴν Κέρκυρα, ἐνῶ ἡ κατασκευὴ τῶν ἐλληνικῶν κατὰ ἓνα μέρος στὴ Βενετία καὶ κατὰ τὸ ὑπόλοιπο μέρος στὴν Κέρκυρα. Ἡ πρόταση αὐτὴ ἀποβλέπει, ὅπως δηλώνει, στὸ νὰ μὴν ἀργοπορήσει, ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά, ἡ ἐναρξὴ τῶν ἐργασιῶν καὶ στὸ νὰ χρησιμοποιηθεῖ, ἀπὸ τὴν ἄλλη, τὸ ὑλικὸ ποὺ ἤδη ὑπάρχει στὴν Κέρκυρα γιὰ τὴν κατασκευὴ τῶν νέων χαρακτήρων. Πρέπει νὰ ἐπισημανθεῖ ἐδῶ τὸ ἐνδιαφέρον ποὺ δείχνει νὰ ἔχει ἤδη μαζί του, ὅταν φθάσει στὴν Κέρκυρα, τὰ τυπογραφικὰ στοιχεῖα ποὺ χρειάζονται γιὰ νὰ ἀρχίσει ἀμέσως νὰ τυπώνεται ἡ Ὀκτώηχος καὶ τὸ Ψαλτήρι. Τὰ ὑπόλοιπα βιβλία, Παιδαγωγία καὶ Σύνοψη, ποὺ ἐπίσης προτείνει γιὰ τὶς ἐναρκτήριες ἐργασίες τῆς τυπογραφίας, εἶναι τὸ ἴδιο χαρακτηριστικά: ὑποδηλώνουν μὲ σαφήνεια τοὺς νέους προσανατολισμοὺς ποὺ ἐπιθυμεῖ νὰ προσδώσει στὴν κερκυραϊκὴ τυπογραφία.

3. Τονίζεται ἰδιαίτερα ἡ ἀνάγκη καὶ τὸ ἐνδιαφέρον του γιὰ τὴν ἐκπαί-

12. Τ. Ε. Σκλαβενίτης, «Προσθῆκες στὴν Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία (1670 - 1861)», *Ὁ Ἑρμηνεύτης* 15 (1978 - 79), ἀρ. 12 (Α 1723). Γιὰ τὸ Β χρησιμοποιεῖται, σὰν δεῖγμα, τμῆμα τυπογραφικοῦ δοκιμίου, ποὺ περιέχει τὴ σελ. 4 ἀπὸ τὴν ἐκδόση τοῦ ἔργου «Εὐχρηστοτέρα Ὁρθόδοξος Ὁμολογία» τοῦ Δανιὴλ Πελοποννήσιου (εἰκ. 2), ποὺ πραγματοποιεῖται στὸ τυπογραφεῖο Θεοδοσίου τὸν ἴδιο χρόνο, 1801 (Δ. Σ. Γκίνης - Β. Γ. Μέξας, *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία 1800 - 1863*, Α', Ἀθήνα, 1939, ἀρ. 62).

δευση νεαρῶν Κερκυραίων στίς τυπογραφικὲς καὶ βιβλιοδετικὲς ἐργασίες, στὰ πλαίσια τῆς προοπτικῆς γιὰ τὴ δημιουργία ὁλοκληρωμένου τυπογραφικοῦ - ἐκδοτικοῦ συγκροτήματος.

4. Ἐπισημαίνεται ἡ ἀνάγκη νὰ ἀρχίσουν οἱ ἐργασίες μὲ βιβλία προορισμένα γιὰ τὴ σχολικὴ χρῆση (Παιδαγωγία, Ψαλτήρι κλπ.), οἱ μεγάλες δυνατότητες διάθεσης τῶν ὁποίων θὰ ἐπιτρέψουν τὴ δημιουργία τοῦ ἀπαραίτητου γιὰ τὴν ἐπιβίωση τῆς τυπογραφίας πρώτου κύκλου ἐργασιῶν.¹³ Τὸ προγραμματιζόμενο, ἄλλωστε, πρῶτο τράβηγμα 6.000 Ὀκτωήχων εἶναι χαρακτηριστικὸ ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἄποψη.

5. Μακροπρόθεσμη ἐπιδίωξη εἶναι ἡ προσέλευση τῆς τυπογραφικῆς πελατείας ἀπὸ τὴ Βλαχία, Μολδαβία καὶ τὶς λοιπὲς περιοχὲς τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας.

Ὅπως σημειώθηκε καὶ παραπάνω, ἡ ἔκθεση συνοδεύεται ἀπὸ ἀναλυτικὸ πῖνακα μὲ ἐξειδίκευση τῶν προϋπολογιζομένων δαπανῶν. Ἀπὸ τὰ στοιχεῖα τοῦ πῖνακα, καὶ γιὰ ἓνα προϋπολογιζόμενο συνολικὸ ποσὸ 43.000 λιβρῶν, προκύπτει ἡ ἀκόλουθη ποσοστιαία κατανομὴ δαπανῶν, κατὰ κατηγορίες ἀναγκῶν, γιὰ τὸ στήσιμο τοῦ τυπογραφείου :

1. Γιὰ πιεστήρια, λίρες 4.300, ποσοστὸ 9,8%.

2. Γιὰ τυπογραφικὰ στοιχεῖα, ἑλληνικὰ καὶ λατινικὰ, λίρες 21.770, ποσοστὸ 50%.

3. Γιὰ ἐργαλεῖα καὶ ὑλικά βιβλιοδεσίας, λίρες 1.554, ποσοστὸ 3,5%.

4. Γιὰ χαρτί, λίρες 10.900, ποσοστὸ 25%.

5. Γιὰ ἐργατικά καὶ μέχρι νὰ ἀρχίσει ὁ κύκλος ἐργασιῶν τῆς τυπογραφίας, λίρες 5.096, ποσοστὸ 11,7%¹⁴.

Ὅπως προκύπτει, ἐπίσης, ἀπὸ τὸν ἴδιο πῖνακα ὁ Πούλιος προϋπολογίζει τὴν κατασκευὴ μιᾶς ποσότητος 760.000 ἑλληνικῶν τυπογραφικῶν στοιχείων, ποὺ καλύπτει μιὰ κλίμακα μεγεθῶν ἀπὸ Garamond μέχρι Testo grosso. Ἀνάλογα, προβλέπεται μιὰ ποσότητα 2.060 λιμπρῶν λατινικῶν χαρακτήρων σὲ μεγέθη ἀπὸ Testino μέχρι Testo grosso.¹⁵

Ὅπως ἔχει ἤδη σημειωθεῖ, ἡ πρόταση Πούλιου δὲν ἀφορᾷ, ἀπλά, τὴ

13. Γιὰ τὴ χρῆση, τὸν ἀριθμὸ ἐκδόσεων καὶ τὰ τραβήγματα αὐτῶν τῶν βιβλίων, στὴ διάρκεια τῆς Τουρκοκρατίας, βλ. Φίλιππου Ἡλιού, «Κυκλοφορίες τῶν ἑλληνικῶν βιβλίων : τὰ μεγάλα "τραβήγματα" τοῦ 1823», *Ὁ Πολίτης* τχ. 13 (1977).

14. Βλ., συγκριτικά, τὶς πληροφορίες γιὰ τὴν ἀξία καὶ τὶς δαπάνες λειτουργίας ἐνὸς πιεστηρίου στοῦ Γ. Σ. Πλουμίδη, ὁ.π., σ. 52.

15. Τὰ ἑλληνικὰ τυπογραφικὰ στοιχεῖα, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὰ διατιθέμενα ποσά, θὰ εἶναι τελικὰ πολὺ περισσότερα ἀπὸ τὰ λατινικά, κι αὐτό, βέβαια, εἶναι φυσικόν. Ὅπως-δῆποτε τὸ συνολικὸ βάρος τῶν στοιχείων, ποὺ προϋπολογίζεται νὰ κατασκευασθεῖ, θὰ πρέπει νὰ ξεπερνᾷ τὶς 5.000 λίμπρες γιὰ λειτουργία τριῶν πιεστηρίων. Τὰ μεγέθη αὐτὰ σημαίνουν ἓνα ἀρκετὰ καλὸ ἐξοπλισμὸ γιὰ τὰ δεδομένα τῆς ἐποχῆς. Βλ. σχετικὰ Philip Gaskell, *A new introduction to Bibliography*, Ὁξφόρδη, Clarendon Press, 1979, σ. 38.

δημιουργία μιᾶς νέας, καλύτερα συγκροτημένης τυπογραφίας στὰ Ἑπτάνησα. Οἱ λεπτομέρειες καὶ τὸ πνεῦμα τῆς πρότασης διαγράφουν μὲ σαφήνεια τὴν πρόθεση τοῦ διευθυντῆ τῆς τυπογραφίας Θεοδοσίου νὰ δημιουργήσει στὸ χῶρο τοῦ Ἰονίου μιὰ πραγματικά κερδοσκοπικὴ τυπογραφικὴ - ἐκδοτικὴ ἐπιχείρηση, ἀνάλογη τῆς ὁποίας οὔτε ὑπῆρξε οὔτε καὶ θὰ ὑπάρξει, μέχρι τὴν ἰδρυση τοῦ ἀνεξάρτητου ἐλληνικοῦ κράτους, στὸ χῶρο τῆς ἐλληνικῆς Ἀνατολῆς. Τὰ τυπογραφεῖα ποὺ λειτούργησαν σ' αὐτὸ τὸ χῶρο, γιὰ διακόσια περίπου χρόνια, δημιουργήθηκαν πάντα γιὰ νὰ ἐξυπηρετήσουν μιὰ συγκεκριμένη ἰδεολογικὴ, εκπαιδευτικὴ ἢ ἄλλη σκοπιμότητα καὶ δὲν ἀποτέλεσαν παρὰ ἀπλὰ συμπληρώματα τῆς λειτουργίας καὶ δραστηριότητος τῶν φορέων ποὺ τὰ δημιούργησαν (Ἐκκλησίας, σχολείων κλπ.). Ὅπως εἶναι φυσικό, τὰ τυπογραφεῖα αὐτὰ προσάρμοζαν —καί, βέβαια, περιορίζαν— πάντα τὶς βλέψεις καὶ τὶς δραστηριότητές τους στὰ πλαίσια τῆς ἐξυπηρέτησης συγκεκριμένων καί, γενικά, ὄχι μεγάλης εὐρύτητας στόχων.

Τὸ γεγονὸς αὐτό, σὲ συνδυασμὸ καὶ μὲ τὴν πλήρη, σχεδόν, ἔλλειψη, στὶς περιοχὲς αὐτές, τῆς ἀπαραίτητης ὑλικῆς καὶ τεχνικῆς ὑποδομῆς γιὰ τὸ σωστὸ στήσιμο τυπογραφικῶν ἐργασιῶν, εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα νὰ μὴν ἱκανοποιηθεῖ οὐσιαστικά ποτέ, γιὰ ὅλα αὐτὰ τὰ χρόνια, ἡ ἀνάγκη τοῦ Ἑλληνισμοῦ σὲ ἔντυπα ἀπὸ τὰ τυπογραφεῖα ποὺ λειτούργησαν στὸ ἐσωτερικὸ του. Ἡ ἔλλειψη τῆς ἀναγκαίας ὑποδομῆς, ἀλλὰ καὶ οἱ γενικότερες συνθηκὲς ποὺ ἐπικρατοῦν στὸ χῶρο αὐτό, δὲν ἐπέτρεψαν τῇ δημιουργίᾳ πραγματικῶν ἐκδοτικῶν ἐπιχειρήσεων, ἂν καὶ ἡ ἀναγκαιότητά τους εἶχε γίνεи ἀπόλυτα κατανοητή.

Ὁ Πούλιος, ἄλλωστε, δὲν εἶναι ὁ πρῶτος ποὺ προτείνει κάτι τέτοιο γιὰ τὸ κερκυραϊκὸ τυπογραφεῖο. Λίγο πρὶν ὁ μεταφραστὴς τῆς τυπογραφίας Κονδὸς¹⁶ ἐπισημαίνει τὶς ἀνάγκες ποὺ θὰ μπορούσε νὰ καλύψει, στὸ χῶρο τοῦ βιβλίου, μιὰ διεύρυνση τοῦ ἐκδοτικοῦ προγράμματος τοῦ κυβερνητικοῦ τυπογραφείου τῆς Κέρκυρας, μὲ βάση τὰ βιβλία ποὺ καταναλώνονται κυρίως στὴν ἐλληνικὴ Ἀνατολὴ καὶ τὰ ὁποῖα, γιὰ τὴν ὥρα, τυπώνονται στὴ Βενετία. Ὁ Κονδὸς τονίζει τὸ οἰκονομικὸ ὄφελος ποὺ θὰ μπορούσε νὰ προκύψει ἀπὸ τὴν ὑποκατάσταση τῆς Βενετίας, στὴν ἐκτύπωση τοῦ ἐλληνικοῦ βιβλίου, ἀπὸ τὸ κερκυραϊκὸ τυπογραφεῖο καὶ φθάνει στὸ σημεῖο νὰ προτείνει πολιτικὰ μέτρα περιορισμοῦ τῆς ἐμπορικῆς δραστηριότητος τῶν τυπογράφων τῆς Βενετίας στὸ χῶρο τοῦ Ἰονίου, γιὰ νὰ ἀντιμετωπισθεῖ ὁ ἀνταγωνισμὸς καὶ ἡ κυρίαρχη θέση τους στὸ βιβλιομπόριο τῆς περιοχῆς.¹⁷

16. Ντίνος Κονόμος, δ.π., σ. 13, ὑποσ. 2.

17. Ἀναφορὰ τοῦ Σπυρίδωνα Κονδοῦ, τῆς 6 Fructidoz, an 6, πρὸς τὸν Commissaire Général, Comeyras: Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο Κέρκυρας, Δημοκρατικοὶ Γάλλοι, φ. 5, ὑποφ. 4· πβ. καὶ Jules Viguier, δ.π., σ. 21 - 23.

Ἡ πρόταση Πούλιου, λοιπόν, ἔχει ὡς ἀφετηρία καὶ ἐκφράζει τὴ συνείδηση μιᾶς βασικῆς ἰδιοτυπίας —καὶ ταυτόχρονα σημαντικοῦ μειονεκτήματος— στὸ χῶρο τῆς παραγωγῆς τοῦ ἑλληνικοῦ βιβλίου: τὴν οὐσιαστικὴ παραγωγή του, γιὰ αἰῶνες ὁλόκληρους, ἔξω ἀπὸ τὸ κύριο σῶμα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, μὲ ὅλες τὶς δυσμενεῖς συνέπειες πού κάτι τέτοιο συνεπάγεται.¹⁸ Στὴν ἀντιμετώπιση αὐτοῦ τοῦ μειονεκτήματος καὶ τῶν συνεπειῶν του στηρίζει τὰ σχέδιά του ὁ διευθυντὴς τῆς τυπογραφίας Θεοδοσίου, ὁ ὁποῖος, ἔμπειρος καὶ καλὸς γνώστης τῶν πραγμάτων τοῦ ἑλληνικοῦ βιβλιομπορίου, ἀποβλέπει στὴ δημιουργία μιᾶς τυπογραφικῆς - ἐκδοτικῆς ἐπιχείρησης μεγάλου φάσματος στὸ χῶρο τοῦ Ἰονίου, ἢ ὁποία καὶ θὰ ὑποκαταστήσει τὴ Βενετία στὴν ἱκανοποίηση τῶν ἀναγκῶν τοῦ Ἑλληνισμοῦ σὲ ἔντυπα.

Στὶς προοπτικὲς τοῦ αὐτὸς εἶναι, ἴσως, πιὸ ρεαλιστὴς ἀπὸ τὸ μεταφραστὴ τοῦ κυβερνητικοῦ τυπογραφείου τῆς Κέρκυρας· γνωρίζει ἄριστα τὰ βιβλία πού ἐξασφαλίζουν μεγάλες κυκλοφορίες καὶ μποροῦν ἔτσι νὰ στηρίζουν οἰκονομικὰ τὴν ὅλη προσπάθεια, ὅπως γνωρίζει ἐπίσης καλὰ τὰ ὑπάρχοντα κυκλώματα διακίνησης καὶ διάθεσης τοῦ βιβλίου στὸ χῶρο τῆς Ἀνατολῆς. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ γνωρίζει —καὶ βασίζεται σ' αὐτὰ γιὰ τὴν ἐπιτυχία του— τὰ πλεονεκτήματα πού θὰ παρουσιάζει γιὰ τοὺς μελλοντικούς πελάτες τῆς μιᾶς τέτοιας ἐπτανησιακῆς τυπογραφίας. Καὶ τὰ πλεονεκτήματα αὐτὰ δὲν εἶναι μόνο οἰκονομικὰ· πολὺ πιὸ σημαντικό εἶναι, ἴσως, ὅτι ἐκεῖ, στὴν Κέρκυρα, θὰ εἶναι, ἐπὶ τέλους, ἀπαλλαγμένοι ἀπὸ τὴ λογοκρισία, μόνιμο πρόβλημα τῆς παραγωγῆς τοῦ ἑλληνικοῦ βιβλίου, ὅσο αὐτὴ ἐξαρτιέται ἀπὸ τὰ ἐκτὸς τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου τυπογραφεία τῆς Βενετίας ἢ τῆς Βιέννης, Λειψίας κλπ.¹⁹

Ὅπως ἦδη γνωρίζουμε ἡ πρόταση δὲν ὑλοποιήθηκε. Καὶ ἂν ἀκόμα ὁμως εἶχε ὑλοποιηθεῖ, θὰ ἦταν, ἴσως, δύσκολο, στὰ πλαίσια τῶν συνθηκῶν πού διαμορφώθηκαν ἀργότερα στὰ Ἑπτάνησα, νὰ ἐπιβιώσει. Ἡ σύλληψη

18. Λουκία Δρούλια, «Στοιχεῖα γιὰ τὴν κίνηση τοῦ βιβλίου στὴν Πελοπόννησο τὸν 18ο αἰῶνα», *Πρακτικά Α' Διεθνoῦς Συνεδρίου Πελοποννησιακῶν Σπουδῶν* Γ', σ. 175.

19. Ἡ ἀπειλὴ ἢ ἡ ἐπέμβαση τῆς λογοκρισίας γιὰ θρησκευτικούς ἢ πολιτικούς λόγους ἐπηρέασε σημαντικὰ καὶ μὲ διάφορα ἀποτελέσματα, τὴν παραγωγή τοῦ ἑλληνικοῦ βιβλίου, προκαλώντας συχνὰ ποικίλες ἀλλοιώσεις τοῦ περιεχομένου ἢ καὶ ματαίωση ἐκδόσεων. Βλ. χαρακτηριστικὰ ὅσα γράφει ὁ ἱερομόναχος Ἰάκωβος ὁ ἐκ Μήλου στὸν πρόλογο τῆς ἐκδόσεως τοῦ ἔργου τοῦ Ἡλία Μηνιάτη *Πέτρα Σκανθάλου*, πού γίνεται στὴ Λειψία, στὰ 1743: «...Φαίνεται δὲ πῶς νὰ ἐδόθη καὶ ἄλλην φορὰν εἰς τύπον παρὰ τοῦ αἰδεσιμωτάτου πατρὸς του, πλὴν οὐκ ἔχει οὕτως, ἀλλ' ὡς φαίνεται τὸ ἔδωσεν εἰς τὴν Βενετιαν, ὡς ἐναντίον ὅμως τῆς δόξης αὐτῶν δὲν τὸ ἐτύπωσαν.» (Émile Legrand-Louis Petit - Hubert Pernot, *Bibliographie Hellénique ou description raisonnée des ouvrages publiés par des Grecs au dix-huitième siècle*, I, ἄρ. 309, σ. 311 - 314. Πβ. Μ. Ι. Γεδεών, «Τυπάλδου - Στάη συμμορία (1686 - 1712)», *Ἑκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια* 33 (1913) 319.

μιὰς τέτοιας ιδέας, ἄλλωστε, πραγματοποιήθηκε καὶ στηρίχθηκε στὴν προϋπόθεση τῆς ἴδρυσης ἐνὸς ἡμιανεξάρτητου ἑλληνικοῦ κρατιδίου²⁰ καὶ μόνο μὲ τὴν προϋπόθεση αὐτὴ θὰ μπορούσε νὰ ἐξακολουθεῖ νὰ ὑπάρχει.²¹ Ὅπωςδὴποτε, λίγα χρόνια ἀργότερα, μὲ τὴν ἴδρυση τοῦ ἀνεξάρτητου ἑλληνικοῦ κράτους, τὸ ἐθνικὸ κέντρο θὰ ἀποκτήσει, ἐπὶ τέλους, ὁλοκληρωμένες τυπογραφικὲς μονάδες, ποὺ σιγὰ-σιγὰ θὰ πάρουν στὰ χέρια τους τὴν παραγωγή τοῦ ἑλληνικοῦ βιβλίου.

DECHIARAZIONE

Essendo nella Stamperia di Corfù presentamente torchi e supresse, non è necessario di comprare altri. Onde si può far la soma manco da £ 4.300. - E si ne sono ancora i vignetti e finali, si fa anche £ 500 meno. - Se si trova anche un Legatore dei Libri sarrebbe un risparmio di £ 778 per gl' ordini, i quali infallibilmente avere deve.

Dei caratteri greci e latini

Dalle stampae, che vengono dà Corfù in quà, si vede che i caratteri sono tutti marzi ovvero orbi, ed è necessario a refarli. Onde i caratteri latini devono—fora di quello, che ho jo le madri—essere gettati quà in Venezia, e dei greci, parte in Venezia e parte in Corfù, però, adoperando quello materiale, risparmiare qualche cosa del valore del materiale, che si trova presentamente in Corfù. I greci caratteri sono secondo i campioni: A, B, Γ, Δ, E, Z & H. In vece dell carattere E, il quale non mi piace, hò già in lavoro un altro in pena compagno dell B, ed in corpo dell E.

Questi sono i greci caratteri, secondo i sopradetti campioni, che possedo in ponzoni e madri; e dall latino, che possedo anche le madri non hò fatto gettare campioni. Onde più facile è da fare gettare tutti i latini e parte dei greci caratteri quà in Venezia prima di venire abasso. Se principiamo abasso fare gettare, così staramo gl' uomini in ozio e procede danno.

Il carattere greco per l'Ottoeco e Salterio deve avanti essere getato, per ciò quando si vienne abasso à non perdere tempo. In questo tempo si principia ad instruire ragazzi nazionali e principia il giro dopo fatto Ottoeco, Salterio, Pedagogia e Synosi. Mentre si hà lavorato in stampare questa uno ovvero due ragazzi s'insegnano à gettare lettere,

20. Β. Π. Παναγιωτόπουλος, ὁ.π., σ. 292.

21. Ἡ Ἰόνιος Πολιτεία καταλύεται, μετὰ τὴν ὑπογραφή τῆς συνθήκης τοῦ Τίλ-σιτ στὰ 1807, ἀπὸ τὶς γαλλικὲς δυνάμεις ποὺ ἀποβιβάζονται στὴν Κέρκυρα μὲ ἐπικεφαλὴς τὸ στρατάρχη César Berthier βλ. σχετικὰ Ἀπ. Ε. Βακαλόπουλου, ὁ.π., σ. 714. Λίγα χρόνια ἀργότερα οἱ Ἀγγλοι, ποὺ θὰ καταλάβουν στὴ συνέχεια τὰ νησιά, θὰ ἀποκλείσουν, ἐπίσημα πιά, κάθε δυνατότητα ἐγκατάστασης τυπογραφικῶν ἐπιχειρήσεων στὸ χῶρο τοῦ Ἰονίου, καθορίζοντας, μὲ τὸ Σύνταγμα τοῦ 1818, ὅτι «Μία Γενικὴ Τυπογραφία θὰ ὑπάρχει εἰς τὰς Ἐνωμένας Ἐπαρχίας τῶν Ἰωνικῶν Νήσων, ἡ ὁποία θὰ συστήθῃ εἰς τὴν παντοτεινὴν καθέδραν τῆς Γενικῆς αὐτῶν Διοικήσεως, καὶ τὰ Πιεστήρια καθυποβάλλονται εἰς τὴν ἄμεσον Ἐφορεῖαν τῆς Βουλῆς, καὶ τῆς Αὐτοῦ Ἐξοχότητος τοῦ Ἀδελφ. Μεγάλου Ἀρμοστοῦ...» βλ. τὸ Πολίτευμα τῶν Ἐνωμένων Ἐπαρχιῶν τῶν Ἰωνικῶν Νήσων..., Κέρκυρα 1818, σ. 52 (Δ.Σ. Γκίνης - Β. Γ. Μέξας, ὁ.π., ἀρ. 1082).

e finiranno il carattere A per mandati e parte di B per gl' ecclesiastici libri; e così si adopera il materiale, che si trova in Corfù, colla aggiunta dell' nuovo ill valore di cui si debate dalla somma.

Questa Stamperia per ciò che diventa una fabbrica, deve anch' il legatore essere in casa medema, il quale, fora del suo bisogno, messo nella specificazione, hà necessario ancora d'un rame, per sagrinare le pelli. Questo hà d'insegnare due ragazzi nazionali per piegare; due, ovvero tre povere donne cusire sull' teler libri, ed un' altro per tondare i libri. E mutando con tre o quattro anni sono questi ragazzi mistri. E vedendo loro, imparano a incolare di sopra la pelle e fare tutto il fornimento.

Le pelli si trovano in quelle parti sofficienti à comprare; solamente le tavole sino che si trova il modo à fare una machina di tagliare tavole là (cioè segare).

Per la carta

In principio si deve comprare quà in Venezia la carta cursiva, e la mezzana per lavorare, e sino che queste saranno stampate, in quattro o cinque mesi si fà venire il resto, e dopo con fatto firo, non s'hà altra di bisogno.— Per pagare gli uomini infra questo tempo, che si stampa l'Ottoeco e Salterio, ci vuole il Denaro, il quale giusto non si può dire.

Progetto

Quando sarà fatto tutto il necessario della Stamparia, si stampa una Pedagogia, Salterio, ed altri libri scolastici, principia il negozio ed il giro. Uno corre(?) quà in una fiera sulla terra ferma; altro là in altra fiera, vendono e portano l'utilità o sia in monetta o in altri generi in Isola di Corfù, e questa si divide in tutte le classi degli uomini abitanti. Mà essendo fatto il carattere garmond si deve principiare stampare una gazetta (fogli) per pubblicare i mandati dell' Senato ed altre cose con novità per monstrarre il valore e la grandezza della Republica. Essenda la Stamparia completa con tutti i caratteri necessari si spera d'avere da stampare libri per i foresti, sicome i signori Principi ed altri particolari della Vallachia, Moldavia e Turchia mandano i manuscritti a Lipsia, Vienna, e Venezia à metter in stampa con tanti disturbi dei censori, verranno più tosto in Corfù, ove non saranno soggetti sotto tanti impegni, e la spenderano il loro denaro. Per la quantità dell' denaro che hà dà mettere l'eccellente Senato ovvero in particolare s'hà dà decidere il modo.

La mia opinione è: ricevendo la soma ovvero in denaro, ovvero in materiale, torchi & c. della stamparia nazionale in spazio d'un' anno à non pagare niente. Ma dopo passando l'anno (perche mentre questo tempo devo ajutarmi) si principia ogni sei mesi à pagare la rata, in dieci anni pagare tutto.

Specificazione
dei necessari per la Stamparia in Corfù in circa

		[Lire]	[Sol]	Lire	Sol	Lire	Sol.
3	torchi per la stampa	500		1500			
	In tavolame: casse, banchi etc.			2500			
1	Sopressa grande			300		4.300	
	<u>In caratteri greci</u>						
200.000	Lettere di Garmond greco ut Z il mille	10		2000			
250.000	Drettjo Filosofia detto ut F & A	9		2850			
100.000	Drettjo Silvio -----ut H ----	8	10	850			
150.000	Drettjo Testo d Aldo per gl ecclesiastici libri	9		1350			
60.000	Drettjo drettjo grosso per ordini e mandati della Republica	9		540			
	in vignetti finali ed altri incisi sfrigi in legnc			500			
200	brazzi linee		10	100			
200	- stelle		6	60			
1.000	Lettere da 2 righe de diversi caratteri			1200		9.450	
	In 4100 [Libre] material novo coll' Antimonio	1	10			6.150	
	<u>In caratteri Latini</u>						
200	[Libre] grosso carattere tondo }						
100	- drettjo drettjo cursivo }						
	300 libre per mandati e publi- cazioni	2		600			
200	- Silvio tondo }	2	10	750			
100	- drettjo cursivo }						
400	- Cicero overo Filos.tondo }						
160	- drettjo cursivo }						
	mai non visto in Venezia 560	2	15	1540			
400	- Garmond tondo }	3	5	1950			
200	- drettjo cursivo }						
200	- Petit overo testino tondo }	3	10	1050			
100	- drettjo cursivo }						
5	m[ila] spazioni 1/2 perla }						
4	m[ila] drettjo perla }						
	mille -----	30		270			
				6170		6.170	

		[Lire]	[Sol]	Lire	Sol.	Lire	Sol.
	<u>Per il legatore dei libri</u>						
4	Telleri à cusire i libri	12		48			
2	Torchi per tondare gli fogli dei libri coll castelletto	50		100			
	In ordeni,feri fiorati per improntare oro,ou tirar tressi			630		778	
	In cartoni grossi per la coovtura di 6000 Ottoechi 1000 [libre]	26		260			
	In deto fini ----600[libre]	36		216			
	In tavole per coovtura			300		776	
	Pelli si trovano in Turchia più						
	<u>In carta di stampa</u>						
400	Rismi carta cursiva per Ottoechi e Salteri	7		2800			
300	- detto mezana per Synosi ed orologi piccoli	10		3000			
300	- detto Spierre per Apostolo &c.-----	17		5100		10.900	
	Per paga dei lavoranti sino principia il giro					5.096	
				Somma	£	43.000	
	Quà si deve sapere se ne sono là in stamparia uomini e lavoranti, cioè torcolari e compositori, e legatori dei libri?Sono torcolari e compositori; si fà manco menar altri di quà.S'intende anche con il legatore dei libri.Essendo uno là,averà anche i suoi ordeni,è si fà manco a spendere L[i-re] 778						

ΕΙΔΗ ΝΕΩΝ ΧΑΡΑΚΤΗΡΩΝ

[Α]

Οὔσης οὐσίας τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ τῇ μιᾷ τῶν Σαββάτων, καὶ τῶν θυρῶν κεκλεισμένων, ὅπου ἦσαν οἱ Μαθηταὶ συνηγμένοι, διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων, ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς, καὶ ἔστη εἰς τὸ μέσον, καὶ λέγει αὐτοῖς· Εἰρήνῃ ὑμῖν. Καὶ τοῦτο εἰπὼν, ἔδειξεν αὐτοῖς τὰς χειρὰς καὶ τὴν πλευρὰν αὐτοῦ. Ἐχάρησαν οὖν οἱ Μαθηταὶ ἰδόντες τὸν Κύριον. Εἶπεν οὖν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς πάλιν· Εἰρήνῃ ὑμῖν. Καθὼς πέσταλκά με ὁ Πατήρ, καὶ γὰρ πέμπω ὑμᾶς. Καὶ τοῦτο εἰπὼν, ἐνεφύσησε καὶ λέγει αὐτοῖς· Λάβετε Πνεῦμα ἅγιον. Ἄν τινων ἀφῆτε τὰς ἁμαρτίας, ἀφίενται αὐτοῖς· ἂν τινων κρατῆτε, κεκρατῆνται.

[Γ]

[Δ]

Ὅταν ἡ Ἐξουσία τῆς Ῥώμης περι- **Κ**ύριε μὴ τῷ θυμῷ σου ἐλέγξης με, ρίζετο μόνον εἰς τὴν Ἰταλίαν, εὐ- **Κ**μὴ δὲ τῇ ὀργῇ σου παιδεύσης με, κὼς ἤμποροῦσεν ἡ Δημοκρατία νὰ φυ- **Ε**λέησόν με Κύριε, ὅτι ἀσθενῶς εἰμι. λαχθῇ. καθε Στρατιώτης ἦτον εἰς τὸν ἰασαί με Κύριε, ὅτι ἐταράχθη τὰ ἐσὰ ἰδίων καιρὸν καὶ Πολίτης, καθε Ὑπα- **μ**ς, καὶ ἡ ψυχὴ μου ἐταράχθη σφό- **τ**ος ἐσύναξεν ἕνα στρατὸν, καὶ οἱ λοιποὶ **δ**ρα. καὶ σὺ Κύριε ἕως πότε; **Ε**πί- **Π**ολῖται ἐπήγεναν τότε εἰς τὸν πόλεμον, **ε**ρεψον Κύριε, ῥῦσαι τὴν ψυχὴν μου. **υ**πὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ διαδόχου σου. **ὁ** Σῶσόν με ἕνεκεν τῶ ἐλέους σου. **Ὅ**τι ὁ **ἀ**ριθμὸς τοῦ στρατοῦ μὴν ὄντας πολὺς, **ἔ**σιν ἐν τῷ θάνατῳ ὁ μνημονεύων σου, **ἐ**λάβανον διὰ στρατιώτας, μόνον ἂν **ἐ**ν δὲ τῷ ἄδῃ τίς ἐξομολογήσεται· **οἱ** **θ**εῶπους, οἱ ὅποιοι, ἔχοντες ἀρετὴν **ἔ**κοπίασαι ἐν τῷ στεναγμῷ μου, **λ**έσω **π**εριοῦσαν, ἐφροντίζον πρὸς διαφύλαξιν **καὶ** **ἐ**κάστην νύκτα τὸν κλίνην μου, ἐν **τῇ** **π**όλεως. τέλος πάντων, ἡ Βουλὴ ἡ **ἀ**κροσί μου τὴν ερωμένην μου βρέξω. **Ε**ΤΑΡΑΧΘΗ ΑΠΟ ΘΥΜΟΥ Ο

Εἰκ. 1. Πρώτη σελίδα διφύλλου πού τυπώνει ὁ θεοδοσίου γιὰ τὴν προβολὴ τῶν νέων χαρακτήρων τοῦ τυπογραφείου. Στὸ εἰκονιζόμενο ἀντίτυπο ἔχουν σημειωθεῖ τὰ χαρακτηριστικά, τῶν προτεινόμενων τυπογραφικῶν στοιχείων κεφαλαία γράμματα, σύμφωνα μὲ τὸ ἀντίτυπο πού συνόδευε τὸ ὑπόμνημα Πούλιου. Τὶς ἄλλες δύο σελίδες τοῦ διφύλλου βλ. στὰ ἐπόμενα δύο κλισέ.

[Ε]

οἱ στρατιῶται ἄρχησαν λοιπὸν νὰ μὴ γνωρίζουν ἄλλον, παρὰ τὸν στρατηγὸν αὐτοῦ, καὶ μὴ ἐλπίζουσιν ἀνταμοιβὰς ἀπὸ ἄλλου, παρὰ ἀπὸ αὐτοῦ, καὶ πάντῃ νὰ εἰδωθῇ, ὅτι διὰ τὴν πόλιν αὐτοῦ. Δὲν ἤτον πλέον οἱ στρατιῶται τῆς δημοκρατείας, ἀλλὰ οἱ στρατιῶται τοῦ Σύλλα, τοῦ Μαρτίου, Πομπηίου, καὶ Καίσαρος. ἡ Ῥώμη δὲν ἤξευρε πλέον, ἂν ἐκεῖνος ὁ στρατηγὸς, οὗ ἐυρίσκει· οἱ εἰς μίαν ἐπαρχίαν, ἐπὶ αὐτὴν εἰς εἰς σὺν στρατιῶν, ἢ τὴν φίλος, ἢ ἐχθρὸς ἦεν.

Ὁ ἄρχων αὕτη, ἐποίησε προέλασε μύρισμα τοῦ Σώμα εἰς τὸν ἐπιποφισμον. χήρα αὕτη ἡ πτωχὴ πλείον παύτων βεβλητὸν ἐγίνετο εἰς κεφαλὴ γωνίας. αὕτῃ κόπας ἀπαρέχετο; καλὸν ἔργον ἐργάσατο εἰς ἐμέ.

Πολλὰ τὰ πλείονα τῶν ἐμῶν Θεοτόκε πταισμάτων· πρὸς σὲ κατέφυγον ἄγνη, σωτηρίας δεόμενος· ἐπίσκεψαι πὴν ἀδυνεσταίμεν ψυχῶν, καὶ παρίσθαι τῶν Τίμων καὶ Θεῶν ἡμεῶν δοδωμάμεν πὴν ἀφῆσιν.

[Ζ]

Ὡς ὅτε, ὁ Λαὸς τῆς Ῥώμης διεφθάρη μόνον ἀπὸ τοὺς δημάρχους αὐτοῦ, εἰς τοὺς ὁποίους ἄλλοτε δὲν ἔμπορευσε νὰ παραχωρήσῃ παρὰ τὴν ἰδίαν τοῦ δυνάμει ἢ Βουλῇ εὐκόλως νὰ διαφενδεδῇ, ἐπολιτεύετο πάντοτε στενὰ, εἰς καιρὸν ὅπου ὁ Ὀχλὸς ἐκαταντούσεν ἀδιακόπως ἀπὸ τὸ ἄκρον τῆς ὁρμῆς εἰς τὸ ἄκρον τῆς χαλνότητος. ἀλλ' ἂν οὐ ὁ Λαὸς ἔδωκεν εἰς τοὺς θεραπευτὰς τὴν μίαν μεγάλην ἐξουσίαν εἰς τὰ ἔξω, τότε ὅλη ἡ φρόνησις τῆς βουλῆς ἐματαιώθη, καὶ ἡ Δημοκρατία ἡφανίσθη.

Τῷ ἁγίῳ ἱερομάρτυρος Γρηγορίου, ἀφ' ὧν ἀφῆσιν ἐπὶ τῆς Βασιλείας Κλαυδίου Καίσαρος, ἐν ἔτει σξθ'. ριφθέντος ἐν τῷ βυθῷ τῆς θαλάσσης. καὶ τῶν ἐν ἀγίοις Πατέρων ἡμῶν μεγάλων Γεραρχῶν, Βασιλείου τοῦ μεγάλου, Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, καὶ Γεωργίου

Γίνωσκε, ὅτι ἀπὸ πύλου τῆς ἡμέρας, ἡ γενεὰ ἀπὸ τῆς φωνῆς τοῦ Αὐτοῦ Μηνός, ἐν. τῷ εδ'. καὶ αὐτὸς καθορίζετο, ὡς καὶ εἰς αἱ λοιπαὶ πρεσβυτερὰς· καὶ Χρὶς Γενῶν, καὶ τῶν ἀγίων Ἀποστόλων; καὶ διὰ τῆς προσκυνοῦσε καὶ σμῖν Ζῶν, καὶ εἰς σμῖν καὶ δόξαν καὶ Ἱεραρχίας Θεοῦ.

Εἲ Δ Ο Π Ο ἲ Η Σ Ι Σ.

Οἱ ἔνθερμος Ζῆλος, τὸν ὅποιον ἐγὼ τρέφω ὑπὲρ τῆς Ἑλληνικῆς γένεως με, παρ-
 ρικίνησέ με διὰ τὰ κάμω νέας χαρακτῆρας, ὁποίας λογῆς μέχρι τῆςδε ἐδέπο-
 τε ἐν Βενετία ἐφάνησαν· ἐκτὸς τῶν ἄλλων γνωστῶν γραμμάτων (μετὰ ὁποία
 ἐτυπώθησαν καὶ τυπῆνται εἰς τὴν Τυπογραφίαν μετὰ τὰ χολαστικά καὶ ἐκκλη-
 σιαστικά Βιβλία), ἅπερ ἀνεκαίνισα, ἵνα καὶ θαρρότερος ὁ τύπος γίνεταί.

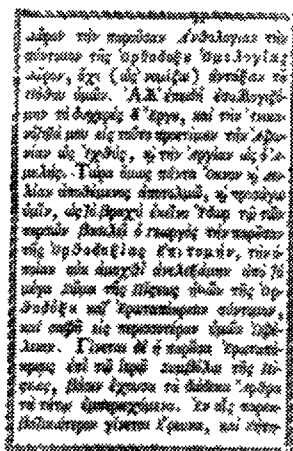
Μὲ αὐτὸν γὰρ τὸν χαρακτῆρα, ὁ ὁποῖος φαίνεται εἰς τὸ ἀπείσαι τι τυπωμένον
 ῥητὸν „ΟΥ΄ΣΗΣ Ο΄ΧΙ΄ΑΣ κτλ. „ ἔχω νὰ τυπώσω τὸ ἅγιον καὶ ἱερὸν Εὐαγ-
 γέλιον εἰς χαρτὶον φύλλον δυπλῆν καὶ σεριέν. Ἐπειτα εἶναι καὶ ἕτεροι Χαρακτῆ-
 ρες, (ὡς φαίνονται ἐμπροσθεν τυπωμένοι), μετὰ τὰς ὁποίας ἔχω
 νὰ τυπώσω καὶ ἄλλα βιβλία, ἀνάμεισα τῶν ὁποίων εἶναι πρῶτον τὸ ἐπὶ
 εἰδόματι „ΚΟΡΝΗΛΙΟΥ περὶ βίων τῶν ἐξ ὁχῶν στρατηγῶν καὶ ἐγ-
 κρίτων ἡγεμόνων Ἀθηναίων καὶ Ῥωμαίων „ μετὰ χαλκογραφικὰς εἰ-
 κόνας. τὸ ὅποιον ὡσαύτως ἐλπίζω νὰ ἀρίστη τὰς ὁμογενεῖς με, καθὼς τὸ πρῶ-
 τότυπον ἤδη ὅλον τὸν κόσμον ἤρπεν· διότι ἐνέχει ἡγεμόνας καὶ στρατηγὰς τῆς
 ἀρχαίας αὐτῆς δόξης, καὶ ἔχει νὰ πωληθῇ διὰ φιλοφιλίας δύο, ἢ δέκα λίτρας
 ἐν Βενετία, ἢ τρία γρόσια εἰς τὴν Τερκίαν.

Ὅσοι λοιπὸν τέτοιον ἐνεκα γράψοιμοι πρὸς πᾶσαν, καὶ πᾶσαν ἀφ᾽ ἑαυτοῦ
 μετὰ χρωματισμένας εἰκόνας.

Ὅθεν προσκαλῶ πάντας τὰς ὁμογενεῖς με (ὅσοι ἔχουσι νὰ ἐκδώσῃ κανέ-
 να βιβλίον διὰ τῆς τύπης, καὶ τὸ θέλωσι λαμπρῶς τετυπωμένον, ἢ ὅσοι θέλω-
 σι νὰ ἀγοράσῃ βιβλία), εἰς τὸ νὰ με τιμήσῃ μετὰ τὰς προσαγὰς των, ἢ ἀ-
 μείσῃς πρός με ὑπὸ τὴν δίδαν με, (Πάντα Θεοδοσίην), ἢ ἐμμέσῃς τῇ κυρίῃ Θε-
 μελῇ Χρίστῃ καὶ συντροφίᾳ ἐν Βιέννῃ γράφοντες, καὶ ἐγὼ δὲν θέλω λείπει ἀ-
 πό τοῦ νὰ τὰς δελεύσω μετὰ πᾶσαν εὐλοκρίνιαν, καὶ εὐλογητάτην τιμὴν χωρὶς τὴν
 παραμικρὰν Φιλοκέρδειαν.

Εὐχόμενος τοῖς πᾶσιν ὁμογενεῖσι μοι Ὑγίαν καὶ Εὐδαιμονίαν εἶμαι ὅλως.

Οἱ ταπεινὸς τυπογράφος
 Πάνος Θεοδοσίου.

Εἰκ. 2. Τμήμα τυπογραφικοῦ δοκιμίου ἀπὸ τὴν ἔκδοσιν τοῦ ἔργου «Εὐχρηστοτέρα Ὁρθόδοξος Ὁμολογία» τοῦ Δανιὴλ Πελοποννήσιου, στὰ 1801.